

A Sense of Jane Austen — dräkt & historia

Den engelska författaren Jane Austen (1775—1817) är kanske mest känd för böckerna *Förnuft och känsla*, *Stolthet och fördom* och *Övertalning*. Kvinnorna i hennes romaner är privilegierade, men också ekonomiskt beroende. Med humor och ironi kritiserade Austen tidens snäva kvinnoroll och flera av hennes kvinnliga karaktärer bryter också mot tidens strikta etikettsregler.

I utställningen visas dräkter från filmatiseringar av dessa tre romaner. Genom möten med både kvinnliga och manliga karaktärer berättar utställningen om livsstil och villkor i den engelska överklassen runt sekelskiftet 1800 – den värld där Jane Austens romaner utspelas.

Utställningen visas i Textilhallen och i Lundahallen.

Jane Austen (1775—1817)

"Han & jag skulle naturligtvis inte alls komma överens vad romaner & hjältinnor beträffar - perfektion tråkar som du vet ut mig & gör mig stygg..."

ur brev från Jane Austen till brorsdottern Fanny Knight, 23 mars 1817

Jane Austen levde under en omvälvande tid i Storbritanniens historia. Tiden 1760 till 1820 innebar stora förändringar till följd av den industriella revolutionen. Samhällsutvecklingen påverkades också av omvälvningarna i Frankrike som inleddes 1789 med stormningen av Bastiljen, och av Napoleonkrigen som slutade med slaget vid Waterloo i juni 1815.

Redan på 1790-talet skrev Jane utkast till tre romaner i hemmet i Steventon, Hampshire. Samtidigt debuterade hon i sällskapslivet och deltog i baler. Tack vare goda förbindelser umgicks familjen Austen över sin egen klasstillhörighet. De socialiserade med traktens godsägarfamiljer och Jane Austens äldre bror Edward, ärvde en stor förmögenhet och flera egendomar av barnlösa släktingar. Säkert insåg Jane sin egen ekonomiskt utsatta situation som ogift dotter till en kyrkoherde som inte skulle efterlämna något arv.

När fadern år 1800 pensionerade sig flyttade Jane med systemen Cassandra och föräldrarna till Bath. Efter hans död blev den ekonomiska situationen besvärlig. Under flera år var systrarna och deras mor i praktiken hemlösa och flyttade mellan olika badorter och släktingars hem. Under tiden 1800-1809

skrev Jane mycket lite jämfört med tidigare. När de båda systrarna och deras mor år 1809 bosatte sig i ett hus som tillhörde brodern Edwards egendom i Chawton, verkar Jane ha återfått sin inspiration.

Vi vet inte mycket om Jane Austens liv och drivkrafter. Hon efterlämnade inga dagböcker och av de uppskattningsvis 3000 brev hon skrev under sin livstid är bara cirka 160 bevarade. Det är troligt att den pressade ekonomin efter faderns död blev en sporre för att få böckerna utgivna. År 1811 publicerades *Förnuft och känsla*. Den följdes av *Stolthet och fördom* två år senare, *Mansfield Park* året därpå och *Emma* 1815. Under sin livstid tjänade Jane Austen endast 630 engelska pund på sina böcker. Efter Janes död publicerades även *Northanger Abbey* och *Övertalning* (båda 1818) och därefter *Lady Susan* (1871).

Fostran, börd & ideal

"Börd och gott sätt är det viktigaste, men en smula lärdom är inte alls farligt i gott sällskap, tvärtom går det mycket väl för sig." ur *Övertalning*

Det sociala spelet och skillnader i status mellan människor är ständigt närvarande i Jane Austens romaner. Att veta sin plats och sin rang i tidens samhälle var viktigt. Nästan alla som inte tillhörde den godsägande överklassen strävade att efterlikna dem.

Barnens skolning var betydelsefull men fostran och färdigheter ansågs viktigare än formell utbildning. Både flickor och pojkar fostrades för att i enlighet med tidens moral ha god självkontroll och vara till nytta och heder för både sin familj och sin samhällsklass. Ett gott uppförande, elegans, finkänslighet och finess var viktigt – oavsett kön.

Fostran & färdigheter

"...över spiselkransen hängde fortfarande ett landskap i silkebroderi som bevis på att de sju år som hon tillbringat i en fin skola i staden hade lämnat resultat." ur *Förnuft och känsla*

Runt sekelskiftet 1800 förändrades synen på barn och barnuppfostran inom över- och medelklassen. Tidigare hade barn setts som ofärdiga miniatyrer av vuxna, nu sågs de allt mer som egna individer. Lek började anses betydelsefullt för barns utveckling men viktigast var fortfarande att fostran förberedde barnen för deras roller som vuxna. Vid ungefär åtta års ålder påbörjades barnens utbildning. Både flickor och pojkar kunde skickas till internatskolor, eller undervisas i hemmet av informanter eller guvernanter.

Det var stor skillnad på uppfostran och utbildning av flickor och pojkar. Högreståndsdöttrarnas skolning syftade främst till att göra dem attraktiva på äktenskapsmarknaden och ge dem de färdigheter de behövde för att kunna föra sig i den sociala elitens salonger. Att lära sig läsa och skriva med vacker handstil var självklart. Kunskaper i enklare matematik behövdes för att som gift kunna sköta hushållets räkenskaper. Flickorna skolades i sång och musik, måleri, dans, broderi och sömnad samt språk som franska och italienska. De ansågs också behöva basala kunskaper i ämnen som botanik, litteratur och historia, inte minst för att ledigt kunna konversera i sociala sammanhang. Djupare kunskaper i naturvetenskap, historia, klassiska språk eller teologi var förbehållet pojkar.

Damer & gentlemän

"...utöver allt detta måste hon ha något visst i sitt uppträdande och sitt sätt att gå, sin röst och sitt tonfall och sätt att uttrycka sig."

"Han hade ett högst fördelaktigt utseende, ägde alla företräden: vackert ansikte, fin figur och ett mycket behagligt sätt."

ur *Stolthet och fördom*

Vid sekelskiftet 1800 skulle högreståndspersoner kombinera ett behagfullt sätt och god uppfostran med de färdigheter som ansågs typiska för deras kön. Kvinnoidealet var en ärbär, stillsam och 'naturlig' ung skönhet, mansidealet en sportig gentleman som uppträdde värdigt och hedrande i alla situationer.

Mot slutet av 1700-talet hade överklassens ideal påverkats av upplysningens idéer. 'Naturlighet' blev det nya idealet. Tidigare hade ett konstlat uppträdande och utseende setts som tecken på förfining, nu ansågs det opassande för både kvinnor och män. Den av överklassen eftersträlvade 'naturliga' kroppen skiljde sig märkbart från de lägre klassernas arbetande kroppar. En muskulös överkropp med krökt och utarbetad rygg var ett tecken på kroppsarbete till skillnad från en spädare kropp med rak och smal rygg.

Kroppsliga brister ansågs tyda på dålig karaktär och därför var en elegant hållning mycket viktig för både kvinnor och män. Flickor tränade redan som små på att röra sig rakryggat och gå med så korta steg att de såg ut att flyta fram. Unga mäns hållning förbättrades genom fäktning vilket också gav de önskade graciösa rörelserna. Dessutom gav träningen välformade ben som visades upp i tidens moderiktigt smala byxor.

Visiter & ritualer

“Du skulle väl inte ha lust att göra visit uppe i Stora huset förrän de har varit och gjort visit hos dig?” ur *Övertalning*

När en dotter fick följa med sin mor på visit till grannar och bekanta var det ett sätt att låta omvärlden förstå att flickan ansågs giftasvuxen. Visiter var en del av vardagen och en väl etablerad ritual i överklassen, både på landsbygden och i staden. Mellan klockan elva och tre på dagen var lämplig tidpunkt för att avlägga visit. Damer handarbetade gärna under besöket, att brodera eller knyppla ansågs både elegant och passande. Däremot var det inte väluppfostat att stoppa strumpor eller sy kläder inför gäster.

En god värdinna bjöd på kaffe, te, tilltugg, frukt eller kaka under besöket. Visiten skulle vara lagom lång - allt från en kvart till en halvtimme var socialt accepterat. Om herrskapet inte var hemma lämnade gästen sitt visitkort. Det ansågs väldigt oartigt att inte återgälda en visit inom en snar framtid. I *Stolthet och fördom* väntar Jane Bennet i två veckor på att Caroline Bingley ska besvara Janes visit. När Miss Bingley till slut kommer stannar hon bara en kort stund – även det ett säkert tecken på att deras tidigare vänskap är över.

Fritid & tidsfördriv

“Herrarna Musgrove hade sitt villebråd att vårda eller döda, sina hästar, hundar och tidningar att sysselsätta sig med, och damerna gick helt upp i alla de andra vanliga ämnena som hushåll, grannar kläder, dans och musik.” ur *Övertalning*

Överklassens kvinnor förväntades till största delen ägna sig åt husliga sysslor, männen åt fysiska aktiviteter i det fria. Oavsett kön var brevskrivande och läsning aktiviteter som ansågs passande. Kvinnor skulle helst läsa 'uppbygglig litteratur' medan män läste så väl tidningar som historisk litteratur och romaner. Medan kvinnor broderade, målade akvareller, dekorerade hattar eller musicerade, ägnade sig män med fördel åt jakt, skytte, sina jakthundar och ridhästar.

Promenader, utflykter med häst och vagn och ridning var lämpliga utomhusaktiviteter för båda könen. Att promenera ansågs nyttigt och därtill bra för hyn, naturligtvis förutsatt att det var vackert väder. Dessutom kunde promenader ge ogifta unga kvinnor och män tillfälle till mer privata samtal utan att deras anseende blev lidande.

Riktigt förmögna kvinnor och män hade ansenliga mängder ledig tid varje dag. Tjänstefolk skötte allt arbete i hushållet, lagade mat och serverade, tvättade, tog hand om ridhästar och jakthundar, skötte parker, trädgårdar och transporter. Yngre söner som inte ärvt egendom och förmögenhet var

tvungna att försörja sig och sina familjer. I dessa familjer begränsades männens fritid av deras yrkesutövning och kvinnornas av hur mycket tjänstefolk hushållet hade råd med. För överklassens män ansågs endast fyra yrkesområden vara riktigt respektabla – juridiken, kyrkan, armén och flottan.

I hedervärt sällskap

”En ogift man med stor förmögenhet, fyra-femtusen om året. Så underbart för våra flickor!”

ur *Stolthet och fördom*

Jane Austen hade ett skarpt öga för vett och etikett. I alla hennes romaner är skvaller, rykten och människors heder viktiga inslag. Speciellt kvinnor hade anledning att vara rädda om sitt rykte. Att som ogift ung högreståndskvinna vara ensam med en gentleman var inte socialt accepterat.

Äktenskapet gav möjlighet till ett eget hem och framtida försörjning och var därför målet för de allra flesta unga högreståndskvinnor. En kvinnas status bestämdes av vem hon gifte sig med. Kvinnor utan förmögenhet hade sämre möjligheter att gifta sig.

Baler & skandaler

”Att tycka om att dansa var första steget på vägen till att förälska sig; det fanns gott hopp om att vinna mr Bingleys hjärta.” ur *Stolthet och fördom*

Baler gav tillfälle att träffa möjliga äktenskapspartners. Privata arrangemang var finast, men nästan varje stad hade en festsal där allmänna baler hölls. Till dessa kunde alla som hade råd köpa biljett.

Unga kvinnor debuterade ofta i sociala sammanhang på en bal. På dansgolvet kunde kvinnor och män flirta och konversera, under åskådarnas vakande blickar. Etikettsreglerna var strikta. En man kunde inte bjuda upp en kvinna om de inte var formellt introducerade och han förväntades eskortera damen tillbaka till hennes sällskap efter dansen.

Att tacka nej när en man bjöd upp och därefter säga ja till en annan, var oartigt och förnedrande.

Ville en kvinna absolut inte dansa med en kavaljer var hon tvungen att skylla på trötthet eller liknande och sen låta bli att dansa resten av kvällen. Mer än två danser med samma kavaljer var inte passande och endast gifta par dansade vals då det krävde att paret höll om varandra.

Att bryta mot etiketten resulterade i skvaller och möjlig skandal. För en ogift kvinna förhindrade det ett gott parti. En gift kvinna var hennes makes egendom, var hon otrogen kunde maken stämma

älskaren och få stora summor i skadestånd. Tiden kring sekelskiftet 1800 kallas i Storbritannien för 'Skandalernas tid'. Flera medlemmar av kungahuset, adeln och dåtidens kändisar var involverade i otrohetsskandaler som det skrevs mycket om i tidningarnas skvallerpalter.

Middagar & umgänge

"Ännu en tråkig bjudning i går kväll; kan hända skulle det vara mer uthärdligt om det var mer folk, men här var endast fråga om ett bord för kortspel, med sex personer som titta på & pratade strunt med varandra." ur brev från Jane Austen till systern Cassandra, 12 maj 1801

Vid fina middagsbjudningar serverades ett stort antal maträtter. Mellan fem och tjugofem rätter dukades fram samtidigt. Soppor, fiskrätter, aladåber, fågel och kött av olika slag varvades med pajer, ägg- och grönsaksrätter, såser och olika bakverk samt efterrätter.

Amerikanen Louis Simond som besökte England i början av 1800-talet, beskrev en middag så här: *"Värden och värdinnan sitter vid bordets kortändor...platserna närmast värdinnan är reserverade för hedersgästerna...en måttfull middag för tio till tolv personer... Förrätter: ostronsås, fisk, fågel, klar soppa, olika grönsaker, helstekt kött, spenat, bacon, mer grönsaker. Huvudrätter: Redda soppor, ragu, pajer, mer redd soppa, blomkål, viltkött, selleri, makaroner, fler pajer. Dessert: valnötter, russin och mandel, äpplen, olika bakverk, päron, ytterligare russin och mandel, apelsiner... Efter maten reser sig värdinnan och drar sig tillbaka till salongen med övriga damer, när herrarna blivit ensamma sätter de sig igen, uppenbart mer avslappnade. Deras konversation blir mindre reserverad och antingen allvarligare eller mer depraverad."*

Medan damerna konverserade ägnade herrarna sig åt att dricka portvin och röka. När de var klara sammanstrålade de med kvinnorna. I salongen serverades te och kaffe och damerna förväntades underhålla med musik och sång. Kortspel och elegant konversation hörde till och i mindre formella sammanhang ibland också olika sällskapslekar.

Kvinnor & egendom

"Ogifta kvinnor har en förfärlig fallenhet för att vara fattiga – vilket är ett starkt skäl till att gifta sig..." ur brev från Jane Austen till brorsdottern Fanny Knight, 13 mars 1817

Kvinnorna i Jane Austens romaner är privilegierade, men också ekonomiskt beroende. Utan egen förmögenhet var en ogift kvinna utelämnad åt sina manliga släktingars välvilja och ekonomiska stöd. Att bli sällskapsdam eller guvernant var de enda sätten för respektabla kvinnor att försörja sig.

Som gift var kvinnan omyndig. Hon kunde inte ingå avtal, skriva kontrakt eller testamente, däremot var det vanligen hon som ansvarade för hushållets ekonomi. Den egendom eller förmögenhet en kvinna eventuellt haft med sig i boet blev hennes makes egendom, om inte annat avtalats i ett äktenskapsförord. Det var vanligt att en del av kvinnans hemgift sattes undan för att avkastningen förhoppningsvis skulle kunna försörja änkan och hemmavarande barn om maken skulle avlida.

En ogift kvinna eller änka som uppnått myndighetsåldern 21 år kunde själv bestämma över sina pengar och sin egendom, så länge hon inte gifte sig. Många förmögna änkor saknade säkert inte friare men valde att inte gifta om sig då de genom ett nytt giftermål åter skulle betraktas som omyndiga. De kunde dock behöva en manlig borgensman för att sköta sina affärer och bankkontakter.

Bröllop & äktenskap

“Hon hade ingen hög tanke om vare sig män eller äktenskap men hade ändå alltid eftersträvat att bli gift; äktenskapet var den enda anständiga försörjningen för bildade unga kvinnor med obetydlig förmögenhet...” ur *Stolthet och fördom*

För kvinnor var äktenskapet ett sätt att säkra sin försörjning. En kvinna var beroende av att en man, en far, bror eller make försörjde henne. Ett gott parti var viktigt för båda parter, men även för deras respektive familjer. Ju mer pengar och egendom, desto större krav på ett lämpligt giftermål. Särskilt viktigt var det att familjens äldste son, som ofta ärvde allt, gifte sig med en lämplig kvinna. Genom giftermål säkrades släktens förmögenhet, status och fortlevnad – förutsatt att en manlig arvinge föddes.

Konvenansäktenskapet var på väg att ersättas av det romantiska äktenskapet. Att vara passionerat förälskad ansågs dock olämpligt och sågs inte som en stabil grund för ett äktenskap. Istället skulle parterna eftersträva trivsel och kamratskap i sin relation. Att kvinnan var underordnad sin make var självklart, likaså att hon inte hade haft sex före äktenskapet.

Äktenskapet var ett livslångt åtagande och skilsmässor var mycket ovanliga. Att kvinnan varit otrogen var anledning för mannen att ta ut skilsmässa, men inte det omvända. Om en kvinna valde att lämna äktenskapet hade hon inga rättigheter alls.

Kläder & konsumtion

“De började genast svepa med blicken längs gatan för att få syn på officerarna, och ingenting mindre än en ovanligt snygg hatt eller ett helt nytt muslinstyg i ett butiksfönster kunde hejda dem.”

ur *Stolthet och fördom*

Vid slutet av 1700-talet var Storbritannien en kolonial stormakt med livlig handel och en begynnande industriell revolution. Det innebar ökat välstånd för den övre medelklassen och många familjer verksamma inom handel och industri blev mycket förmögna. Denna rikedom skulle visas upp genom statussymboler som stora hus, mer tjänstefolk, exklusiva vagnar, moderiktiga kläder, möbler och andra ägodelar. Det ledde till en stor ökning av antalet butiker och varumagasin — shopping blev en populär sysselsättning.

Under Jane Austens livstid förändrades dräktmodet. Nya material och tekniker slog igenom. Den brittiska textilindustrins framgång berodde på en kombination av tekniska uppfinningar och hänsynslöst utnyttjande av underbetald arbetskraft. Bomull blev billigare genom slavarbete på plantager i de amerikanska sydstaterna och i samband med Napoleonkrigen upphörde importen av siden från Frankrike.

Tidens stora intresse för antiken speglades i modet och kvinnornas övervägande ljusa klänningar skulle påminna om grekiska tunikor. Runt sekelskiftet 1800 hade engelska överklasskvinnor anammat det nya modet med midjan högt placerad under bysten och hellång kjol med lätt ansats till släp. Moderiktiga män bar knälång ridrock, väst, skjorta och kravatt, ridstövlar och långbyxor. Knäbyxor ansågs efter franska revolutionen gammalmodigt men bars fortfarande i formella sammanhang och av äldre män.

Tips: I utställningen *Uppklädd — kvinnligt mode 1730—2000*, en våning upp i Textilhallen, kan du se klänningar från Jane Austens tid som tillhör Kulturens samlingar.